Międzynarodowe studia polityczne i kulturowe wobec wyzwań współczesności

pod redakcją Tomasza Domańskiego

Uniwersytet
ŁÓDZKI

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Wydział Studiów
Międzynarodowych
i Politologicznych
Uniwersytet Łódzki

15 LAT
2000
2015

prof. dr hab. Marian Broda, prof. zw. UŁ

Uniwersytet Łódzki

Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych

Katedra Studiów Europejskich

Imperialność i — albo — europejskość? „Rosyjskich Europejczyków” problemy z Rosją

Problem odmienności rzeczywistości społecznej, politycznej i kulturowej, mentalnej i duchowej oraz historycznych dróg rozwojowych Europy i Rosji — w kontekście najogólniej pojmowanej dialogiczności-niedialogiczności nie tylko ich obu, ale również przyjmowanych przez Rosjan postaw wobec niej — pojawia się w sposób szczególnie radykalny, a jednocześnie bezpośredni, w związku ze spotęgowaną, przez słowianofilsko-okcydentalistyczną kontrydentyfikację światopoglądową, polaryzacją tamtejszej kultury i świadomości. Próby uporania się z trudnościami wzajemnego rozumienia się i dialogu Europy i Rosji, potęgowanymi przez charakterystyczny dla mentalności rosyjskiej binaryzm ontologiczny, aksjologiczny i intelektualny oraz pragnienie jego definitywnego przewyciężenia — jeśli nie ma to polegać po prostu na usiłowaniu odmówienia wszelkiej racji jednej ze stron — w sposób naturalny zakładają potrzebę osłabienia wzajemnej przeciwstawności obu wymienionych opcji. Gdy są one rzeczywiście, a nie tylko deklaratywnie podejmowane, pojawiają się jednak wielorakie, złożone i trudne dylematy, ambiwalencje i dychotomie pochodne¹.

By uświadomić sobie niektóre ich źródła, a także bliżej rozpoznać charakter czy naturę, ujawniających się wówczas kolejnych problemów, przyjrzymy się nieco bliżej koncepcji — oraz kierunkowi jej ideowych przekształceń, antycypujących i artykułujących znacznie szersze przemiany postaw jego rodaków obserwowalne w ostatnich latach — współczesnego

¹ Por. M. Broda, „Zrozumieć Rosję”? O rosyjskiej zagadce-tajemnicy, Ibidem, Łódź 2011, s. 135–140, 174–175, 318–327 i in.

pisarza, kulturologa i filozofa rosyjskiego Władimira Kantora, uznanego w 2005 r. przez „Le nouvel observateur” za jednego z dwudziestu pięciu najbardziej znaczących na świecie myślicieli współczesności. Zajmując się proponowanym przez Kantora sposobem ujęcia i analizy relacji rosyjsko-europejskości, skoncentruję swoje poniższe uwagi na problemach, jakie powstają — są samoświadomie stawiane bądź ujawniają swoją obecność — w związku ze sformułowaną przez niego kategorią „rosyjskich Europejczyków”, przedstawioną w sposób całościowy w książce *Russkij jewropiejec kak jawlenie kultury: filosofsko-istoriczeskij analiz* (opublikowanej w 2003 r.), a następnie na problemach związanych z proponowanym przez Kantora sposobem uporania się z dostrzeganymi napięciami między europejskim i imperialnym wymiarem rosyjskiej tożsamości, przedstawionym przezeń w książce *Rossijskaja imperija protiv rossijskogo chaosa* (wydanej w 2008 r.; jej obszerny, kluczowy dla poniższych rozważań, fragment, *Imperium jako droga Rosji ku europeizacji*, opublikowany został w 2013 r. w Polsce w czasopiśmie „Człowiek i Społeczeństwo”).

W przekonaniu Kantora, z czym zasadniczo należy się zgodzić, problematyka wymaga sama tendencja do sprowadzania przejawów i dążeń rosyjskiego życia społeczno-intelektualnego do dwóch przeciwstawnych typów stanowisk: słowianofilstwa i okcydentalizmu, przesłaniająca fakt, że w rzeczywistości to, co wspólne przeważa nad ich wzajemną odmiennością. Co więcej, zwłaszcza w momentach kryzysowych wyraźnemu spotęgowaniu ulega skłonność obu nurtów do syntezy, która — co pokazują liczne doświadczenia dotychczasowej historii — okazuje się jednak z reguły „syntezą negatywną”². Dla przykładu, jak wskazuje Kantor, Lenin i bolszewizm łączyli cechy skrajnego okcydentalizmu (nienawiść do prawosławia i rosyjskiej obłomowszczyzny) i równie krańcowego nacjonalizmu (przeniesienie stolicy, z symbolizującego rosyjskie otwarcie na Europę Sankt-Petersburga, do Moskwy, ogłoszenie burżuazyjnego Zachodu głównym wrogiem Rosji)³. Warto zatem z jednej strony zrozumieć metafizyczne, historiozoficzne i kulturowe przesłanki antyeuropejskiej syntezy okcydentalizmu i słowianofilstwa, której przejawem był m.in. bolszewizm, a także znacznie ogólniejszy fenomen negatywnych rezultatów podobnych prób w Rosji, z drugiej zaś ustalić, kto w kulturze rosyjskiej przeciwstawiał się takim dążeniom, czyje postawy mogły stanowić dla nich rzeczywistą alternatywę⁴.

W kwestii pierwszej: „Jak pokazuje doświadczenie historyczne, podobieństwo »westernizatorów« i »samoistników« było nawet głębsze, niż to wydawało się Hercenowi, i prowadziło do katastrofalnych następstw, rodząc szczególnie typ osobowości — »osobowości na przekór«, negujące zarówno

² Por. A. Kara-Murza, *Azjopa czy pop we fraku*, „Forum”, 1996, nr 50, s. 7.

³ Por. W. Kantor, *Russkij jewropiejec kak jawlenie kultury (filosofsko-istoriczeskij analiz)*, „Rossijskaja političeskaja encykłopedija”, Moskwa 2001, s. 3. Por. A. Lipatow, *Rosja dzisiejsza między przeszłością a teraźniejszością*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007, s. 39.

⁴ Por. W. Kantor, *op. cit.*, s. 3–4.

chronione przez prawo instytucje społeczne, jak i samą siebie”⁵. U jego podstawy, diagnozował Kantor, leżała *de facto* nie miłość do ojczyzny, a przekonanie, że Rosja jest przeciwstawna Europie: i słowianofile, i okcydentaliści zaczynali swą aktywność intelektualną od przyswojenia teorii zachodnioeuropejskich, nawet więcej — od idealizacji Zachodu i traktowania wartości zachodnich jako ogólnoludzkich. Im jednak bardziej bezkrytyczna, „ślepa”, była ich początkowa wiara w Zachód, tym silniejsze stawało się późniejsze rozczarowanie wielu z nich. Jedni i drudzy bali się realnych negatywów, problemów i sprzeczności Zachodu, przechodząc, w następstwie powyższego, od idealizacji Europy do idealizacji samych siebie jako nosicieli i realizatorów najwyższych idei — socjalizmu i rewolucji — wymyślonych przez Zachód, niezdolnych jednak, jak oceniali, do ich urzeczywistnienia. Krajem, który mógłby zrealizować owe idee, stawała się w ich oczach Rosja — dokonywana idealizacja ojczyzny nie była jednak w wielu przypadkach fenomenem genetycznie samoistnym, a w znacznym stopniu rezultatem pobierania przez słowianofilów i okcydentalistów nauki u romantyków zachodnioeuropejskich⁶.

W kwestii drugiej: za pozytywną antytezę podobnej postawy, określanej mianem romantycznej — w obu jej wersjach, słowianofilskiej i okcydentalistycznej — Kantor uznaje „ten realistyczny i historyczny pogląd na los Rosji i Zachodu, dla którego żywa rzeczywistość była ważniejsza niż utopijne nadzieje związane z możliwością istnienia gdzieś jakiegoś idealnego ustroju świata”⁷. Pogląd ów wypracowali i wyrazili, w jego przekonaniu, właśnie ludzie nazywani przezeń „rosyjskimi Europejczykami”, którzy znali siebie, wychodzili ze swoich potrzeb, z rzeczywistych potrzeb narodu”⁸, widzieli swoje rosyjskie otoczenie realnie i myśleli bez iluzji. Opierali się oni przede wszystkim na własnych siłach, ale nie po to, żeby przeciwstawiać Europie jakąś „trzecią drogę” (prowadzącą do Trzeciego Rzymu, Trzeciej Rzeszy, Trzeciego Świata itp.); rozumieli, że Europa to „rzecz realna”, a nie jakiś cudowny wzór, że nie rości sobie ona pretensji do ostatecznego rozwiązania problemów, a jedynie w samokrytycznym duchu potrafi je na bieżąco rozwiązywać⁹. Przedstawiany przez Kantora sposób pojmowania specyfiki europejskości koresponduje, zauważmy, z jej charakterystyką dokonywaną przez Leszka Kołakowskiego, zgodnie z którą „europejska identyczność kulturowa utwierdza się w odmowie przyjęcia jakiegokolwiek identyfikacji zakończonej, a więc w niepewności i niepokoju”¹⁰ — jej właściwością i etosem staje się zdolność, i podejmowanie

⁵ *Ibidem*, s. 3.

⁶ Por. W. Goerdts, *Historia filozofii rosyjskiej*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007, s. 237–238, 242–243.

⁷ W. Kantor, *op. cit.*, s. 5.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Jak diagnozował W. Kantor w swej kolejnej książce, właśnie uwolnienie się od rozmaitych wspólnotowych mitologemów prowadzi do dojrzałości kultury. Por. *idem*, *Mieжду произволом и свободой. К вопросу о русской ментальности*, Rossijskaja encyklopedija, Moskwa 2007, s. 252–254.

¹⁰ L. Kołakowski, *Cywilizacja na ławie oskarżonych*, „Res Publica”, Warszawa 1990, s. 15.

wanie wysiłków, problematyzacji nie tylko rzeczywistości społecznej, politycznej i kulturowej, ale również problematyzacji własnych konstrukcji teoretycznych, służących jej konceptualizacji i objaśnieniu.

Zdaniem Władimira Kantora, termin „rosyjscy Europejczycy” nie powinien być zatem używany w sposób tradycyjny, odnoszący go rutynowo do okcydentalistów. Negatywnym punktem odniesienia pozostaje dla niego obraz Wiersiłowa (z powieści Dostojewskiego *Młodzik*), rzekomego „rosyjskiego Europejczyka”, przekonanego, że uchwycił on ducha kultury europejskiej w jego istocie i integralności, a nie, jak czynią to, jego zdaniem, zachodni Europejczycy, jedynie którąś z poszczególnych idei narodowych krajów, wchodzących w skład Zachodu. „W tym roszczeniu sobie prawa do uniwersalności, do rozumienia centrum Europy tkwi i wielkość tego rzekomego rosyjskiego Europejczyka [...] i jego słabość, jakaś mimo wszystko umowność, iluzja jego europeizmu, albowiem prawdziwy europeizm wyrasta ze swej kultury — ale w procesie przewyższania i nadania nowego sensu, uduchowienia i przeistoczenia jej gruntownych podstaw”¹¹, do czego okazali się zdolni zarówno Dante w Italii, jak i Puszkina w Rosji.

Autentyczny europeizm, kontynuuje W. Kantor, rodzi się właśnie z przewyższenia narodowego zamknięcia każdej poszczególniej kultury — pierwszy krok został postawiony przed dwoma tysiącami lat w Palestynie, gdzie pojawiła się i ukształtowała ideologia chrześcijańska; nie było dla niej „ni Greczyna, ni Żyda”, mogła ona zatem stać się podstawą rozszerzającej się stopniowo chrześcijańskiej ekumenii. Jej podstawę stanowi idea godności i wolności jednostki ludzkiej, urzeczywistniająca się stopniowo w kulturze europejsko-chrześcijańskiej. O ile „Średniowiecze, choć pielęgnowało w sobie światopogląd chrześcijański, zachowywało jeszcze cechy pogaństwa, szczególnie w świadomości ludowej”¹², o tyle Odrodzenie wyzwoliło jednostkę, czyniąc rozum fundamentem tworzenia przez nią siebie i swych wzajemnych stosunków ze światem. Totalitarne reżimy wieku XX — faszyzm i komunizm — były w istocie próbami odrodzenia plemiennych, pogańskich idei przedchrześcijańskiej gleby¹³.

Ludzkość, kontynuuje Kantor, zna już więcej niż jedną próbę stworzenia cywilizacji uniwersalnej. Obecnie trwa — realizowane, jak dotąd, z największym w dziejach powodzeniem — budowanie zrębów nowej cywilizacji ogólnoswiatowej, zapoczątkowanej przez kulturę europejsko-chrześcijańską. Jej rozprzestrzenianie okazało się możliwe w rezultacie sekularyzacji „chrześcijańskiego świata”, sprawiającej, że humanistyczne normy postępowania i moralności mogą funkcjonować w wymiarze niere-

¹¹ W. Kantor, *Russkij jewropiejec...*, s. 6.

¹² *Ibidem*, s. 689–690.

¹³ Por. np. A. Achijezier, A. Dawydow, M. Szurowskij, I. Jakowienko, *Socyokulturnyje osnovanija i smysl bolszewizma*, „Sibirskij chronograf”, Nowosibirsk 2002, s. 118–120, 124–127, 131–132, 144–161; Ju. Afanasjew, *My — nie raby?*, <http://magazines.russ.ru/continent/2008,138/af11.html> (dostęp: 16.12.2014), s. 30–31, 52–57.

ligijnym, organizując życie znacznej części ludzkości, także kultur, które wyrosły w łonie obcych religii — „od świata islamu do Japonii, Tajwanu, Korei Południowej itd.”¹⁴. W przypadku Rosji szczególnie ważnym instrumentem europeizacji, czynnikiem „humanistycznego przeświecenia mentalności” jej mieszkańców, stała się literatura rosyjska.

Historyczny rozwój narodu zależy przede wszystkim nie od naturalnych właściwości ziemi-matki, a od trudnego i bolesnego procesu indywidualizacji — „innej drogi rozwoju ludzkość nie wymyśliła”¹⁵. Sens przeżywanego obecnie i w bliskiej przyszłości okresu historycznego, twierdzi Kantor, polega właśnie na dalszej „europeizacji Europy”, na przekształceniu kontynentu w harmonijną całość, łączącą obie jego części, zachodnią i wschodnią. Odbudowa zasady osobowości pozwala Europie znaleźć środek i metodę ponadkulturowego i ponadnarodowego jednoczenia się ludzkości, a jej rozkwit jest możliwy tylko na fundamencie wolności i niezależności jednostki. Czy jednak, pyta on, Rosjanie są zdolni do podobnego rozwoju? Rosja zawsze „szukała siebie w Europie, albowiem już kiedyś tam była. Na początku swego kształtowania się była ona krajem europejskim, odciętym przez najazd koczowników od powstałego kontynentu chrześcijańskiego”¹⁶. Tatarzy nie ośmielili się przejść zachodnich granic Rusi i zaryzykować pozostawienia jej za swoimi plecami — w ten sposób ocaliła ona zachód Europy i umożliwiła jego dynamiczny rozwój. Począwszy od wieku XVIII w Rosji można mówić o pojawieniu się zasady osobowości. Nawet w okresie stalinizmu na mentalność jednostek oddziaływały: wielka literatura rosyjska, myśl emigracyjna i nauka europejska. Po upadku ZSRR — kontynuuje W. Kantor — bodaj po raz pierwszy w historii, zaczęto w Rosji nie tylko mówić, ale w praktyce rozwiązywać problemy związane z budowaniem państwa prawa¹⁷.

Powrotu Rosji do wspólnoty z nimi chcą również, twierdzi on, Europejczycy, gdyż ostateczne włączenie jej w przestrzeń zachodnią, podobnie jak kiedyś Ameryki, oznacza dalszy rozwój cywilizacji europejskiej. Innego wyboru zresztą *de facto* nie ma, ponieważ alternatywą dla prowadzącego do nuklearnego kataklizmu „rozwiązywania” przez Rosję problemów światowych jest właśnie ideologia rosyjskiego europeizmu. „»Wspólne działanie despotyzmu i wolności, niewolnictwa i oświecenia — oto polityczna kwadratura koła, zagadka rozwiązywana u nas przez dwa wieki od czasów Piotra i dotąd nie rozwiązana«. I dzisiaj стоимy przed

¹⁴ W. Kantor, *Russkij jewropiejec...*, s. 694.

¹⁵ *Ibidem*, s. 695.

¹⁶ *Ibidem*, s. 691–692; por. W. Kantor, *Mieжду произволом...*, s. 76–78.

¹⁷ Por. W. Kantor, *Russkij jewropiejec...*, s. 694; por. także R. Sakwa, *Russian Politics and Society*, Routledge, London–New York 2002, s. 82–87, 454–458, 470–474; L. Szewcowa, *Putin's Russia*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington 2003, s. 69–74, 270–275; A. Szemrzałska, E. Szrek, *Imperium i prawo*, Zakład wydawniczy NOMOS, Kraków 2006, s. 138–151, 157–162; J. Bosiacki, *Przeszkody modernizacji w systemie prawnym Rosji*, [w:] *Bariery modernizacji Rosji*, pod red. S. Bielen, A. Skrzypek, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2014, s. 117–123.

koniecznością rozwiązania całej tej zagadki”¹⁸. Od znalezienia go zależy w ostatecznym rozrachunku to, czy Rosja potrafi stać się cywilizowaną kulturą, czy grozi jej nowe wtargnięcie barbarzyństwa, „zdolne zrzucić nas w nowy »wykop«. Boję się jednak, że w takim przypadku w tym wykopie znajdzie się wówczas cała ludzkość”¹⁹. W następstwie powyższego, kontynuuje on, Apokalipsa jest wciąż całkiem możliwym finałem ludzkiej historii.

W ogólnej perspektywie teoretycznej Kantora „rosyjski Europejczyk” traktowany jest zatem jako zadanie Rosji i stojące przed nią wyzwanie. Badacz rozpatruje realia i możliwości samookreślenia się jednostki w kulturowo-historycznym rozwoju swego kraju, a poprzez analizę dynamiki myśli i postaw Puszkina, Czaadajewa, Kawielina, Turgieniewa, Gonczarowa i Czernyszewskiego wskazuje na wymiary, dylematy i ambiwalencje procesów europeizacji Rosji. Podczas swej refleksji nad kwestiami, podniesionymi wcześniej przez Hercena, Tolstoja i Dostojewskiego, kreśli on własny obraz kształtowania się założeń dwudziestowiecznych totalitaryzmów, akcentując ich antychrześcijańską i antyeuropejską istotę. Podkreśla żywotność idei chrześcijańsko-europejskich w postawach i myśli rosyjskich Europejczyków, w szczególności Sołowjowa, Franka i Stiepana, oraz podejmowaną przez nich obronę wartości chrześcijańskich i europejskich przed zagrożeniami totalitarnymi²⁰.

Perspektywa teoretyczna przedstawiana przez Władimira Kantora — stanowiąc integralny składnik rosyjskiej dysputy kulturowej, koncentrującej się od kilku stuleci na kwestii tożsamości Rosji oraz jej relacjach z Europą i Zachodem — umożliwia problematyzację szeregu przekonań, funkcjonujących wśród wielu jego rodaków w kategoriach oczywistości. Należą do nich w szczególności: absolutyzowanie przeciwstawności słowianofilstwa i okcydentalizmu; ahistoryczne, statyczne ujmowanie wzajemnego stosunku Rosji i Europy; wiara w ekskluzywną zdolność rosyjskiego ducha do uniwersalności, do rozpoznania istoty europejskości w jej totalności i pełni; pogląd o jednakowości dystansu kulturowego Rosji do Europy i Azji oraz o realności „wyższej syntezy” wartości europejskich i azjatyckich na glebie rosyjskiej; przeświadczenie o możliwości rzeczywistej europeizacji kraju bez uczynienia wolności jednostki podstawą ładu społecznego i kulturowego; „poczwiennicze” pojmowanie procesu indy-

¹⁸ W. Kantor, *Russkij jewropiejec...*, s. 73. Pierwszą część cytowanego fragmentu stanowią słowa rosyjskiego historyka z przełomu XIX i XX w., Wasilija Kluczewskiego, do których odnosi się następnie Władimir Kantor.

¹⁹ *Ibidem*, s. 73.

²⁰ *Russkij jewropiejec...* stanowi konkretyzację i rozwinięcie jednego z głównych wątków wcześniejszej książki W. Kantora „*Jest' jewropiejeskaja dierżawa*”. *Rossija: trudnyj put' k cywilizacji, Rossijskaja političeskaja encykłopedija*, Moskwa 1997, ss. 479, w której wśród czynników określających specyfikę rosyjskiej drogi do cywilizacji na pierwszym miejscu autor umieszcza stosunek Rosji do Europy (por. *ibidem*, s. 5–7, 13–18 i in.). Punkt ciężkości uwagi badawczej przesunięty został zatem przez niego z ogólnej kwestii europejskości Rosji na kluczowe dla niej, jak ocenia, zjawisko społeczno-kulturowe, określane mianem „rosyjskich Europejczyków”.

widualizacji jedynie jako przejściowego etapu rozwojowego; zawsze jakoby ostateczny charakter rozwiązań poszukiwanych przez wszystkie kultury i społeczności ludzkie, z europejską włącznie; niedostrzeganie kolizji idei rosyjskiego posłannictwa z chrześcijańską zasadą równouprawnienia kultur itd.

Proces wyzwala się przez Kantora ze zmystyfikowanych oczywistości i przesądzeń kulturowych swej ojczystej tradycji nie odbywa się jednocześnie bez wyraźnych niejednoznaczności i ambiwalencji. Wykroczeniu poza struktury myślenia binarnego w odniesieniu do opozycji słowianofilstwa i okcydentalizmu, ale także poza zakładany z góry schemat przewyższającej ją „wyższej syntezy” (demaskowanej przez niego jako „negatywna”), towarzyszy równie spotęgowana binarność przeciwstawienia „rzekomych” — wszędzie wyobcowanych, autodestrukcyjnych — i „prawdziwych” — czujących się wszędzie u siebie, afirmujących swą osobowość i wolność — „rosyjskich Europejczyków”. Z „negatywnością” pierwszych skontrastowana zostaje przezeń „pozytywność” drugich.

Dostrzeganiu trudności rozwoju „zasady osobowości” w Rosji — marginalizowanych jednak zresztą przez niedostrzeganie bądź niedoceniając instrumentalnego charakteru intencji, i konsekwencji, głoszenia przez władzę programów budowania „państwa prawa”²¹ — towarzyszy u niego europocentryczna ufność w możliwość stworzenia ogólnoswiatowej cywilizacji opartej na fundamencie praw i wolności jednostkowych, a wśród forsownie poszukiwanych świadectw czy wskaźników sukcesów owego procesu wymieniony przez niego zostaje, jak pamiętamy, m.in. „świat islamu”²². Nie odbywa się bez pewnych symptomatycznych uproszczeń: słuszne powiązanie historyczne sprawy godności i wolności jednostki z chrześcijaństwem i Europą oraz przeciwstawienie ich pogańskim ideom plemiennym zdaje się w pewnej mierze przesłaniać złożoność wzajemnych relacji chrześcijaństwa i indywidualizmu czy liberalizmu w postrenesansowym świecie, a także wewnętrzne sprzeczności i niekonsekwencje procesów sekularyzacji i racjonalizacji, wraz z towarzyszącymi im przejawami kamuflażu *sacrum*, rewitalizacji treści neopogańskich, procesami infantylizacji i irracjonalizacji postaw i świadomości, włącznie itp.²³

Co więcej, przy całym dystansie Kantora wobec wszelkich — podejmowanych przez Rosjan i kultywowanych od wieków w tamtejszej świadomości i tradycji narodowej — prób czynienia z Rosji tak bądź inaczej pojmowanej „duszy świata”²⁴, pomyślna przyszłość ludzkości zostaje przez niego *de facto* uzależniona od rozwiązania „rosyjskiej zagadki”, do

²¹ Por. M. Broda, „Rosyjska idea” i problemy modernizacyjne Rosji, [w:] *Bariery modernizacji...*, s. 69–72.

²² Por. s. 156.

²³ Por. L. Kołakowski, *Cywilizacja...*, s. 138–146, 223–228 i in.; Ch. Doquoc, *Niejasności teologii sekularyzacji*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1975, s. 25–28; M. Broda, *Miedzy sacrum a profanum*, „Myśl.pl. Pismo Społeczno-Polityczne”, 2009, nr 13, s. 54–57.

²⁴ Por. M. Broda, *Rosja i rosyjskość w kategoriach „duszy”*, „Przegląd Filozoficzno-Literacki. Kwartalnik” 2012, nr 4(29), s. 551–563.

której klucz stanowić ma świadome dopełnienie kulturotwórczego dzieła „rosyjskich Europejczyków”. Sformułowana przez niego konstrukcja teoretyczna koresponduje w wielu miejscach wyraźnie z tradycyjnymi sposobami konceptualizacji rzeczywistości rosyjskiej w kategoriach „zagadki-tajemnicy”, generowanej przez współobecność binarnych sił (despotyzmu i wolności, niewolnictwa i oświecenia) i związaną z nimi „kwadraturą koła”, leżącą u podstaw zarówno potrzeby czy konieczności, jak i właśnie „zagadkowości” ponadprofanicznej *de facto* realności poszukiwanego rozwiązania, rozstrzygającego „w ostatecznym rozrachunku” o przyszłości — nie tylko — Rosji, ale i całego świata. Z duchem „maksymalizmu eschatologicznego” koresponduje u niego z kolei finalistyczna wizja tworzenia się cywilizacji ogólnoswiatowej, dopełniającej — identyfikowany z rozwojem jako takim — proces indywidualizacji, łączącej kultury i narody w harmonijną całość, opartą — w duchu intencjonalnie zracjonalizowanego stanu *coincidentia oppositorum* — na fundamencie wolności i niezależności jednostki, kontrastowaną dychotomicznie z perspektywą samozagłady ludzkości, wyznaczającą negatywną wersję ziemskiej apokalipsy.

Upływ czasu przyniósł kolejne prób-formuły — w swych uwagach skoncentruję się na analizie centralnego aspektu jednej z nich — uporania się przez Władimira Kantora z, wpisanymi wręcz w istotowy sens owej kategorii kulturowo-społecznej, problemami i wyzwaniem, stojącymi przed „rosyjskimi Europejczykami”. Generalnie rzecz ujmując, dostrzegalny kierunek zmian jego sposobu percepcji, konceptualizacji i problematyzacji rzeczywistości rosyjskiej z jednej strony i europejskiej z drugiej, ujawnia współobecność dwóch symptomatycznych tendencji: dążenia do intencjonalnej relatywizacji wzajemnej odmienności Rosji i Europy oraz dokonywanych zabiegów racjonalizacji rosyjskiej dotychczasowości, uzasadniających *de facto* potrzebę-możliwość pogodzenia się z nią. W sferze pierwszej z nich — Kantor dystansuje się od rozpowszechnionego w Rosji poglądu, uznającego za specyficznie rosyjską zasadę „imperialnej modernizacji”, wskazując, że „wszystkie kraje europejskie się do niej stosowały”, a co więcej, współcześnie możemy zasadnie mówić „o Unii Europejskiej jako formie »imperium federalnego«”²⁵. W odniesieniu do drugiej — podkreśla on, że „normalny rozwój tak ogromnego organizmu, jakim pozostaje Rosja, niemożliwy jest poza imperium”, którym nie przypadkiem pozostaje ona nadal „bez względu na rozpad ZSRR”²⁶.

Integralnym elementem, reprezentowanej przez W. Kantora koncepcji Rosji i rosyjskości, pozostaje w dalszym ciągu odniesienie do Europy i europejskości, traktowane przez niego jako jedna z koniecznych przesłanek istnienia, obejmującej całe społeczeństwo, samej rosyjskiej wspólnoty narodowej w ogóle. Uzasadniając powyższe, wskazuje on, że: „Odrzucenie

²⁵ W. Kantor, *Imperium jako droga Rosji ku europeizacji*, „Człowiek i Społeczeństwo”, t. XXXV-2, Poznań 2013, s. 352.

²⁶ *Ibidem*.

idei europeizmu doprowadziło niegdyś Rosję do ostatecznego przekształcenia prawosławia w religię [wyłącznie — przyp. M.B.] ludu. Należało przeciwstawić temu coś, co objęłoby zarówno lud, jak i wyższe stany”. Skuteczną receptą historyczną na owo rozdarcie okazał się swego czasu szczęśliwie marksizm, który „był ideologią europejską, jednak włączał w ową strukturę europejską również lud”²⁷.

O mentalno-kulturowym i społeczno-politycznym — nie do końca pewnie, jak można sądzić, samoświadomym swych wielorakich konsekwencji — uwikłaniu Władimira Kantora w mechanizmy kontynuacji-reprodukcji dotychczasowości (i powiązane z nimi procesy jej intelektualno-ideologicznej racjonalizacji), z faktyczną akceptacją bolszewicko-komunistycznego doświadczenia Rosji włącznie, świadczy w szczególności *explicite* jego następujące wyznanie wiary: „Należałoby się tu zgodzić z Leninem, który twierdził, że Rosja wywalczyła sobie marksizm cierpieniem. Odpowiadał on na potrzeby nie tylko różnych klas, ale i wszystkich narodów. Dzisiaj potrzebna jest podobna idea”²⁸. Stanowi ona, zauważmy, dobry kontekst odniesienia do zasygnalizowania pewnej istotnej odmienności rosyjskiego — w jego rozpatrywanej przeze mnie, bynajmniej nie peryferyjnej, a coraz silniej obecnej i rozpowszechnionej w ostatnich latach w świadomości Rosjan, formie — i europejskiego, czy szerzej zachodniego, sposobu pojmowania i wartościowania świata społecznego, traktowania życia i podmiotowości jednostek i wspólnot ludzkich.

W perspektywie pierwszego z nich, życzyć dobrze Rosji — i światu — znaczy *de facto* życzyć jej — mu — ponownego przeżycia czegoś na kształt marksistowsko-leninowskiego doświadczenia historii. Podobne życzenie, pojmowane intencjonalnie jako dobre, staje się możliwe i akceptowalne, samozrozumiałe wręcz wtedy, gdy pozostaje się w ramach, utrwalonego w rosyjskiej mentalności, kulturze i tradycji intelektualnej, sposobu percepcji, konceptualizacji i problematyzacji świata — charakteryzującego się m.in. spotęgowanym ontologicznym, społecznym i aksjologicznym binaryzmem, z jednoczesną ufnością w realność, będącego bezpośrednio zadaniem Rosji i Rosjan, nieodległego już stanu jego fundamentalnego przezwyciężenia, osiągnięcia stanu pogodzenia przeciwieństw, jedności i pełni, „pozytywnej syntezy” czy „Wszechjedni”²⁹. Jak podkreślał w podobnym duchu, jeden z porewolucyjnych rosyjskich myślicieli-emigrantów, Geоргij Mejer — na którego słowa z jednoznaczną aprobatą powołuje się w swej wypowiedzi Władimir Kantor — w rezultacie tworzenia Popiotrowej Rosji: „Dokonawszy życiowego czynu, obumarłszy, Ruscy, podobnie do zasianego ziarna, ożyli w duchowym ciele Imperium, powstałi do nowego

²⁷ *Ibidem*. Por. J. Staniszkis, *From Neo-Empire to Network Geopolitics*, [w:] *Rosja i Europa Wschodnia: „imperiologia stosowana”/Russia and Eastern Europe: Applied „Imperiology”*, pod red. A. Nowak, Wydawnictwo „Arcana”, Kraków 2006, s. 35–36; *ibidem*, *Zwierzę niepolityczne. Zbiór artykułów naukowych, publicystycznych oraz felietonów z lat 1970–2000*, Wydawnictwo Antyk, [b.m.w.] 2001, s. 155–156.

²⁸ W. Kantor, *Imperium...*, s. 352.

²⁹ Por. M. Broda, „Zrozumieć Rosję”?..., s. 81–83, 90–92, 258–259, 446–448, 455–457.

życia, przekształcili się w Rosjan, na równi z innymi przekształconymi narodowościami, które weszły w jej skład”³⁰.

W perspektywie drugiego, europejskiego czy zachodniego, punktu widzenia jest natomiast wręcz przeciwnie: życzyć dobrze Rosjanom — i wszystkim innym, którzy mieliby być owym doświadczeniem objęci — to życzyć, aby potrafili mu zapobiec i mogło im ono być zaoszczędzone. Nie sposób bowiem wierzyć w ideologiczne formuły-zaklęcia typu „imperium tak, imperializm nie” czy „socjalizm tak, wypaczenia nie” lub nie dostrzegać, że włączanie innych zbiorowości w dzieło rosyjsko-uniwiersalnego Spełnienia zakłada *de facto* ich odpodmiotowanie, jak również odpodmiotowanie własnego społeczeństwa przez wyznaczającą i realizującą, swą — nakierowaną przede wszystkim na rozprzestrzenianie sfery swoich wpływów i wszystko temu podporządkowującą — ideę-misję autokratyczną władzę polityczną. Trudno również nie zauważać, czego ewidentnym świadectwem są obecnie konsekwencje rosyjskich działań wobec Ukrainy, towarzyszącego podobnym działaniom, służącym polityczno-terytorialnej ekspansji, wyobcowania Rosji w świecie oraz uruchamiania przez nie mechanizmów autodestrukcyjnych, ujednostronniających i wyczerpujących rosyjskie możliwości rozwojowe³¹. Podobnie jak nie dostrzegać choćby coraz bardziej realnej sytuacji, w której układ sił między Rosją i Chinami może w nieodległej już przyszłości zacząć niepokojąco przypominać dzisiejsze proporcje sił między Ukrainą i Rosją. Zamieszkująca Syberię, stymulowana i kierowana przez pekińskie centrum, „chińska mniejszość” — a wówczas, co prawdopodobne, „chińska większość” — może zacząć domagać się realizacji swojego prawa do zjednoczenia się z macierzą, w ramach którego, by posłużyć się podobną stylizacją ideologiczną, cała syberyjska ludność będzie mogła (tak, jak wcześniej „nie-Ruscy” w popiotrowym imperium rosyjskim), podlegać tożsamościowemu „przekształceniu” — nie „w Rosjan” tym razem wprawdzie, ale przecież, przypomnijmy parafrazując, „na równi z innymi przekształconymi narodowościami, które weszły w jej skład”.

By nie upraszczać sprawy, Władimir Kantor nie patrzy na rosyjsko-sowiecką przeszłość Rosji w sposób bezkrytyczny, programowo kontrastując przecież ze sobą — wbrew rozpowszechnionemu wśród swych rodaków wyobrażeniu „imperium jako tworu absolutnie despotyczne-

³⁰ Cyt. wg W. Kantor, *op. cit.*, s. 352. W świadomości podobnie myślących Rosjan przytoczone sformułowanie nie koliduje na ogół z legitymizowaniem szczególnego statusu Rosjan pośród innych narodowości: „Jako bezwzględne przeciwieństwom dla egoizmu plemiennego, rosyjska idea zakłada miłość i życzliwość dla wszystkich narodów Ziemi. Dlatego wewnątrz swojego państwa Rosjanie zawsze występują na prawach starszego brata...”. A. Abraszkin, *Otkuda jest poszła russkaja idieja*, [w:] *Otieczestwiennaja filosofija: russkaja, rossijskaja, wsiemimaja*, Niżegorodskij humanitarnyj centr, Niżnij Nowgorod 1998, s. 36.

³¹ Por. M. Broda, „Zrozumieć Rosję”?..., s. 215–219. Por. S. Gawrow, *Modernizacyja w imia impierii. Socyкультурные аспекты модернизационных процессов в России*, Editorial URSS, Moskwa 2009, s. 51–54, 273–275, 28 i in.

go³² — pojęcia „imperium” i „despotyzmu”. W proponowanej perspektywie: „Imperium, stanowiące strukturę europejską, zachowuje historię jako konstantę swego bytu”, natomiast, związane przezeń z azjatyckością „despotyzmy są wytracone z historii”, a „Leninowsko-Stalinowski despotyzm [traktowany jest przezeń — przyp. M.B.] jako odrzucenie rosyjskiego europeizmu i wyjście poza historię”³³. W definicyjnym ujęciu Kantora: „imperium to polityczno-społeczny twór o określonej strukturze, którego historycznym przeznaczeniem pozostaje wprowadzenie w ustaloną prawną i cywilizowaną przestrzeń wieloplemiennych różnokonfesyjnych ludów”³⁴, w związku z czym „Imperium jest niemożliwe poza świadomością prawną, niemożliwe w ramach patosu nacjonalistycznego”³⁵.

Przeciwstawiając ze sobą „imperialność” z „nacjonalizmem”, podkreśla on podobieństwo europejskiego nacjonalizmu z moskiewską ksenofobią. Jak wskazuje: „Despotia sowiecka, zgodnie z prawem historycznym, tak związana z ideą europejską [? — przyp. M.B.], po śmierci Stalina zaczęła mutować w kierunku imperium, kiedy państwo obwołano ponadnarodowym, a partia stała się partią całego ludu, gdy widoczna stała się próba stworzenia nacji imperialnej („nowa wspólnota historyczna — naród sowiecki”), gdy zakończyła się praca niewolnicza (...), gdy w roku 1957 odbył się Festiwal Młodzieży i kurtyna nieco się uniosła”³⁶. Wszystko potoczyłoby się, jego zdaniem, pomyślnie, gdyby nie nacjonalistyczny pomysł, by „Rosja zastanowiła się i wyszła z ZSRR”, w rezultacie realizacji którego: „Obecnie wszyscy żałują rozpadu ZSRR, rozumieją, że w istocie rozpadła się cała Rosja”³⁷.

Mimo poczynienia zasygnalizowanych wyżej rozróżnień, zastrzeżeń i precyzacji, sposób myślenia Władimira Kantora pozostaje nadal w ośrodkowym nurcie świadomościowej strony rosyjskiej dotychczasowości, stanowiącym jeden z podstawowych elementów jej reprodukcji-kontynuacji³⁸. Rozpatrywana koncepcja zawiera przecież, zauważmy, typowe od wieków dla owego nurtu właściwości i przejawy, m.in. w formie on-

³² W. Kantor, *Imperium...*, s. 310. Por. E. Pain, *Mieжду империей и нацией: Modernistskij projekt i jego tradycionnaja al'ternatiwa w nacyonalnoj politike Rossii*, Nowoje izdatielstwo, Moskwa 2003, s. 9–10.

³³ W. Kantor, *op. cit.*, s. 339.

³⁴ *Ibidem*, s. 315–316.

³⁵ *Ibidem*, s. 315. Por. N. Kollman, *Change and Continuity in the Law under Peter I*, [w:] *Lit Verlag Dr. W. Hopf, +Eighteenth-Century Russia: Society, Culture, Economy*, pod red. R. Barlett, G. Lechmann-Carli, Berlin 2008, s. 383–386, 389–391; M. Smolin, *Russkij put' w buduszcze*, Fond IW, Moskwa 2007, s. 94–96.

³⁶ W. Kantor, *op. cit.*, s. 350–351.

³⁷ *Ibidem*, s. 351–352.; por. G. Hosking, *Imperial Identities in Russia: Some Concluding Thoughts*, [w:] *Imperial and National Identities in Pre-Revolutionary, Soviet and Post-Soviet Russia*, pod red. C. Hulos, J. Remy, Edward C. Thaden, Helsinki 1995, s. 229–233; A. Solżenicyn, *Rosja w zapaści*, „Politeja”, Warszawa 1999, s. 5–6, 26–27.

³⁸ Por. M. Broda, *O niektórych idziejach swiazanych s wychodom Rossii iz awtoritarno-impierskoj kolei*, [w:] *Iskusstwo epoki nadłoma impierii: religioznuje, nacyonalnuje i filofsko-estieticzeskije aspijety*, pod red. N. Chrienow, Gosudarstwiennyj institut iskustwoznajia, Moskwa 2010, s. 456–460.

tologizacji pojęciowych przeciwieństw (imperium i despotii, imperialności i nacjonalizmu, europejskości i azjatyckości, rosyjskiego imperium i rosyjskiego chaosu); istotowego utożsamienia Rosji z imperium i odrodzenia-wskrzeszenia Rosji z ożywieniem jej ducha imperialnego; idei soborowości-wszecchjedności głoszonej Prawdy — i związanej z nią mocy przemieniania rzeczywistości społecznej, uwalnianej w zasadzie z uwikłań w sferę sprzecznych interesów i wartości — jako uzasadnienia racji i siły sprawczej, głoszonej wizji (przez wszystkich jakoby przeżywany żal z powodu „rozpadu ZSRR”, potrzeba-konieczność znalezienia nowej formuły ideologicznej, analogicznej do marksizmu, który odpowiadał na potrzeby „różnych klas” i „wszystkich narodów”, a będąc ideologią europejską, włączał w strukturę europejską również rosyjski lud); aksjologicznej bezalternatywności proponowanej drogi rozwojowej (imperium albo chaos, upadek i rozpad), istnienia wrogiej pokusy lub siły, której rozpoznanie i wyeliminowanie pozwoli Rosji wrócić na pozytywną drogę rozwojową pojmowaną *de facto* w ramach *coincidentia oppositorum* (naturalności ewolucji despotii sowieckiej, „zgodnie z prawem historycznym”, jednocześnie ku imperium i europejskości, utożsamiania tworzenia imperium z budową państwa prawa, skoro imperium jako takie „jest niemożliwe poza świadomością prawną” — zgodnie ze sformułowaną przez Mikołaja Bierdiajewa podstawową formułą imperium, na którą powołuje się Kantor, „Jedynie wolni obywatele mogą być oparciem dla imperium”³⁹).

Dopóki jednak, podobnie jak Władimir Kantor i miliony jego rodaków, wciąż wierzy się, iż „normalny rozwój” Rosji „niemożliwy jest poza imperium”, pragnienie „ożywienia jej ducha imperialnego” oznacza „próbę wskrzeszenia samej Rosji”, a upadek rosyjskiej idei imperialnej przesądziłby w rezultacie o upadku Rosji, dopóki słuszna wydaje się wciąż „stara sentencja mówiąca, że nowe jest zapomnianym już starym”⁴⁰ — rozumiana, w rozważanym kontekście, nie jako przestroga czy wskazanie na potrzebę dostatecznie krytycznego spojrzenia i refleksji nad doświadczeniami przeszłości, a, przeciwnie, jako uzasadnienie bardzo tradycyjnie pojmowanych, oczekiwań związanych z przyszłością — może być trudno inną dla Rosji przyszłościową alternatywę.

Sens inicjacyjno-emancypacyjnego wyzwania, przed którym stają osoby myślące w rozpatrywany sposób, polega zatem nie tyle na tym, czy potrafią one dochować wierności dotychczasowym imperatywom swych kolektywnych działań i związanym z nimi schematom conceptualno-aksjologicznym, ile raczej na tym, czy potrafią — i w jakim stopniu — wypracować sobie w stosunku do nich postawę samoświadomego, krytycznego dystansu. Wyzwanie dotyczyłoby zatem przede wszystkim zdolności takiej reinterpretacji archetypowych podstaw — jej charakteru, celu poszukiwań i sposobów ich realizacji — rosyjskiej tożsamości, która pozwoliłaby im uniknąć

³⁹ N. Bierdiajew, *Sud'ba Rossii. Opyty po psichologii wojny i nacynalnosti*, Izdatielstwo MGU, Moskwa 1990, s. 116.

⁴⁰ W. Kantor, *Imperium...*, s. 352.

sytuacji złego wyboru między wyobcowaniem ze wspólnotowej tradycji oraz wyobcowaniem Rosji i Rosjan wśród innych państw i narodów w świecie a brakiem akceptacji i zrozumienia przez innych — oraz rozwojowej jednostronności i powtarzającej się periodycznie autodestrukcji.

Bibliografia

1. Abraszkin A., *Otkuda jest' poszła russkaja idieja*, [w:] *Otieczestwiennaja filo-sofija: russkaja, rossijskaja, wsiemirnaja*, Niżegorodskij humanitarnyj centr, Niżnij Nowgorod 1998.
2. Achijezer A., Dawydow A., Szurowskij M., Jakowienko I., *Socyokulturnyje osnovanija i smysl bolszewizma*, „Sibirskij chronograf”, Nowosibirsk 2002.
3. Afanasjew Ju., *My — nie raby?*, <http://magazines.russ.ru/continent/2008,138/af11.html> (dostęp: 16.12.2014).
4. Bierdajew N., *Sud'ba Rossii. Opyty po psichologii wojny i nacyonalnosti*, Izdatielstwo MGU, Moskwa 1990.
5. Bosiacki J., *Przeszkody modernizacji w systemie prawnym Rosji*, [w:] *Barie-ry modernizacji Rosji*, pod red. S. Bieleń, A. Skrzypek, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2014.
6. Broda M., „Rosyjska idea” i problemy modernizacyjne Rosji, [w:] *Bariery moder-nizacji Rosji*, pod red. S. Bieleń, A. Skrzypek, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2014.
7. Broda M., „Zrozumieć Rosję”? O rosyjskiej zagadce-tajemnicy, „Ibidem”, Łódź 2011.
8. Broda M., *Między sacrum a profanum*, „myśl.pl. Pismo Społeczno-Polityczne”, 2009, nr 13.
9. Broda M., *O niektórych idejach swiazanych s wychodom Rossii iz awtori-tarno-impierskoj kolei*, [w:] *Iskusstvo epochi nadłoma impierii: rieligioznyje, nacyonalnyje i filozofsko-estieticzeskije aspekty*, pod red. N. Chrienow, Go-sudarstwiennyj institut iskustwoznajja, Moskwa 2010.
10. Broda M., *Rosja i rosyjskość w kategoriach „duszy”*, „Przegląd Filozoficzno-Literacki. Kwartalnik”, 2012, nr 4(29).
11. Doquoc Ch., *Niejasności teologii sekularyzacji*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1975.
12. Gawrow S., *Modiernizacyja w imia impierii. Socyokulturnyje aspekty modierni-zacyonnych procesow w Rossini*, Editorial URSS, Moskwa 2009.
13. Goerd W., *Historia filozofii rosyjskiej*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.
14. Hosking G., *Imperial Identities in Russia: Some Concluding Thoughts*, [w:] *Imperial and National Identities in Pre-Rewolutionary, Soviet and Post Sowiet Russia*, pod red. C. Hulos, J. Remy, Edward C. Thaden, Helsinki 1995.
15. Kantor W., *Imperium jako droga Rosji ku europeizacji*, „Człowiek i Społeczeń-stwo”, t. XXXV-2, Poznań 2013.
16. Kantor W., *Mieżdu proizwołom i swobodoj. K woprosu o russkoj mientalnosti*, Rossijskaja encykłopedija, Moskwa 2007.

17. Kantor W., *Russkij jewropiejec kak jawlenije kultury (filosofsko-istoriczeskij analiz)*, „Rosijskaja političeskaja encykłopedija”, Moskwa 2001.
18. Kantora W., „Jest’ jewropiejskaja dierżawa”. *Rossija: trudnyj put’ k cywilizacji*, „Rossijskaja političeskaja encykłopedija”, Moskwa 1997.
19. Kara-Murza A., *Azjopa czy pop we fraku*, „Forum”, 1996, nr 50.
20. Kollman N., *Change and Continuity in the Law under Peter I*, [w:] Lit Verlag Dr. W. Hopf, *+Eighteenth-Century Russia: Society, Culture, Economy*, pod red. R. Barlett, G. Lechmann-Carli, Berlin 2008.
21. Kołakowski L., *Cywilizacja na ławie oskarżonych*, „Res Publika”, Warszawa 1990.
22. Lipatow A., *Rosja dzisiejsza między przeszłością a teraźniejszością*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007.
23. Pain E., *Mieźdu impieriej i nacyjej: Modernistskij projekt i jego tradicyonnaja al’tiernatiwa w nacynalnoj politiki Rossii*, Nowoje izdatielstwo, Moskwa 2003.
24. Sakwa R., *Russian Politics and Society*, Routledge, London–New York 2002.
25. Smolin M., *Russkij put’ w buduszczeje*, Fond IW, Moskwa 2007.
26. Sołżenicyn A., *Rosja w zapaści*, „Politeja”, Warszawa 1999.
27. Staniszkis J., *From Neo-Empire to Network Geopolitics*, [w:] *Rosja i Europa Wschodnia: „imperiolgia stosowana”/Russia and Eastern Europe: Applied „Imperiology”*, pod red. A. Nowak, Wydawnictwo „Arcana”, Kraków 2006.
28. Staniszkis J., *Zwierzę niepolityczne. Zbiór artykułów naukowych, publicystycznych oraz felietonów z lat 1970–2000*, Wydawnictwo Antyk, [b.m.w.] 2001.
29. Szemrzałska A., Szrek E., *Imperium i prawo*, Zakład wydawniczy NOMOS, Kraków 2006.
30. Szewcowa L., *Putin’s Russia*, Carnegie Endowment for International Peace, Washington 2003.

Streszczenie

Jedną z fundamentalnych kwestii rosyjskiej myśli i samoświadomości społecznej ostatnich stuleci pozostaje problem wzajemnego stosunku Rosji i Europy. Radykalizacji przyjmowanych stanowisk sprzyja słowianofilsko-okcydentalistyczna polaryzacja rosyjskich postaw i tradycji intelektualno-kulturowej Rosji. Władimir Kantor możliwość pozytywnego, wspólnotowego uporania się przez Rosjan z powyższym wyzwaniem wiąże z kategorią „rosyjskich Europejczyków”. Podejmowany przez niego proces wyzwalania się z przesądzeń ojczystej tradycji nie odbywa się jednak bez niekonsekwencji, ambiwalencji i niejednoznaczności. Tendencja do utożsamiania rosyjskości z imperialnością, instrumentalizuje i marginalizuje *de facto* problem europejskiego odniesienia — i europejskiego wymiaru — rosyjskiej tożsamości, w jego wymiarze wewnętrznym i międzynarodowym.

Abstract

One of the fundamental issues in the Russian thought and social self-consciousness of the last decades remains the problem of Russia-Europe mutual relationship. The radicalization of the assumed positions is strengthened by the Slavophil-occidental polarization of the Russian attitudes and Russia's intellectual-cultural tradition. Vladimir Kantor, links the possibility of positive, common solution for the Russians to the above challenge with the category of the "Russian Europeans." The process that he undertakes to reject the prejudices of the homeland tradition is not done without inconsistency, ambivalence and ambiguity. The tendency to identify Russianhood with imperialism, instrumentalises and marginalizes *de facto* the problem of the European reference of the Russian identity, in its interior and foreign dimension.

Słowa kluczowe

Rosja, Władimir Kantor, europejskość, imperialność, dialogiczność–niedialogiczność, kontynuacja–reprodukcja.

Key terms

Russia, Vladimir Kantor, Europeanness, imperialism, dialogism–non-dialogism, continuation–reproduction.

Marian Broda, profesor doktor habilitowany, profesor zwyczajny w Katedrze Studiów Europejskich na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego, kierownik Interdyscyplinarnego Zespołu Religioznawstwa UŁ, członek m.in. Interdyscyplinarnego Zespołu Badań Sowietologicznych UŁ, Komitetu Redakcyjnego książkowej serii wydawniczej „Idee w Rosji”, International Dostoevsky Society i Obszczestwiennogo fonda „Nasledije Konstantina Leontjewa”. Opublikował książki: *Najważniejsze z rosyjskich wyznań. Zagadka Leontjewa i Rosja*, Łódź 1994; *Poniat' Rossiju?*, Moskwa 1998; *Problemy s Leontjewym*, Moskwa 2001; *Historia a eschatologia. Studia nad myślą Konstantego Leontjewa i „zagadką Rosji”*, Łódź 2001; *Narodnickie ambiwalencje. Między apoteozą ludu a terrorem*, Łódź 2003; *Russkije woprosy o Rossii*, Moskwa 2005; *Mentalność, tradycja i bolszewicko-komunistycz-*

ne doświadczenie Rosji, Łódź 2007; „Zrozumieć Rosję”? *O rosyjskiej zagadce-tajemnicy*, Łódź 2011 i *Jurija Afanasjewa zmagania z Rosją*, Łódź 2015 oraz szereg rozdziałów książek i artykułów w kilkunastu krajach, m.in. w „Studiach Filozoficznych”, „Przeglądzie Filozoficznym”, „Ruchu Filozoficznym”, „Międzynarodowym Przeglądzie Politycznym”, „Woprosach filozofii” i „Studies in East European Thought”. Prowadzi badania nad rosyjską filozofią, myślą religijną, społeczną i polityczną oraz mentalnością i tradycją kulturową, w szczególności nad podejmowanymi przez Rosjan wysiłkami samopoznawczymi, wyznaczonymi imperatywem „zrozumienia Rosji”, a także nad uwikłaniami współczesnej świadomości społecznej i politycznej w archaiczne struktury mentalne i kategorie mitu.

Twoje ulubione miejsce do studiowania w Łodzi

Pomysł na przygotowanie tej monografii pojawił się w związku z chęcią podsumowania bogatego dorobku naukowego samodzielnych pracowników nauki Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego. Publikacja ma na celu ukazanie eksperckiego potencjału tego zespołu, który zajmuje się bardzo szerokim spektrum międzynarodowych problemów politycznych, społecznych, ekonomicznych i kulturowych.

Interdyscyplinarność jest traktowana jako ważny atut prowadzonych przez nas badań politologicznych oraz kulturowych. Jest ona jednocześnie wyrazem konsekwentnego dążenia do posługiwania się nowoczesnymi metodami naukowymi, łączącymi harmonijnie wiedzę z zakresu nauk społecznych, humanistycznych i ekonomicznych.

Autorzy w swoich opracowaniach podjęli zarówno szczegółowe wątki związane z wyzwaniami strategicznymi występującymi w wybranych regionach świata, jak też bardziej uniwersalne rozważania nad warsztatem badawczym naukowca zajmującego się międzynarodowymi studiami politologicznymi i kulturowymi.

prof. dr hab. Tomasz Domański

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

ISBN 978-83-8088-086-3